

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Menas, amatas, technika

2013-11-04

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI
TEMA: Bendrakultūriniai renginiai
AUTORIUS: Rūta Taukinaitytė-Narbutienė

DATA: 2013-11

Menas, amatas, technika

Rūta Taukinaitytė-Narbutienė

Pasaulinė meninės knygrišystės bienalė Prancūzijoje

Kukli erdvė, spalvotas, bet smulkutis katalogas, vos kelių dienų trukmės paroda – net nepagalvotum, kad tai vienas iš svarbesnių pasaulio knygrišystės meno renginių. Tačiau vos pažvelgi į eksponatus, abejonės išsisklaido – ši bienalė tikrai solidi, profesionaliai parengta, labai koncentruota. Po vienu stogu tilpo ir paroda su keliais šimtais įstabiausiai įrištų knygų, ir edukacinės programos vaikams, ir du projektoriai, kuriuose be perstojo sukosi profesionalaus knygų restauravimo, įrišimo mokymų vaizdai. Greta buvo galima įsigyti knygų apie knygrišystę, įrankių, medžiagų, skirtų knygrišiams ir... neįrištų bibliofilinių leidinių. Būtent tas bibliofilinių leidinių prekystalis geriausiai iliustravo, kokio masto kultūrinis reiškinys šioje šalyje yra knygos menas.

Šio renginio istorija prasidėjo 1990-aisiais, kai įvyko Europos meninio įrišimo konkursas, nuo 1991 m. virtęs tarptautine meninio įrišimo bienale. Ją įkūrė Gastonas Dall’Ara, rėmėjai – Europos Parlamentas ir Prancūzijos kultūros ministerija. Pirmaisiais metais dalyvavo 68 knygrišiai iš 6 šalių, o šiemet – jau keli šimtai iš 30 pasaulio kraštų. Nuo 2005 m. bienalę Saint-Rémy-lès-Chevreuse, netoli Paryžiaus, rengia savanoriai, vadovaujami Anne’os Perissaguet, globoja kai kurie parlamentarai, privatūs rėmėjai. Tikslas – propaguoti tradicinę meninę knygrišystę. Specialiai bienalei visada atspausdinamas bibliofilinis prancūzų literatūros klasikos leidinys, po vieną egzempliorių išdalijama dalyviams, kad šie tas knygas įrištų. Šiemet tai buvo Maurice’o Leblanco „Tuščiavidurė adata“ (*L’aiguille creuse*). Rašytojas sukūrė garsų literatūros ir kino personažą Arsenijų Lupeną, džentelmenišką vagį, dažnai laikomą Šerloko Holmsso antipodu.

Įrišimų konkursas ir laimėtojų atranka vyksta vasarą, o ekspozicija pristatoma

ankstyvą rudenį. Organizatoriai nenurodo jokių reikalavimų dėl formos, medžiagų ar technikos, tačiau panašu, kad vertinant svarbiausia ne tiek asmens kūrybinė galia, kiek meistriškumas, žinios, atlikimo tobulumas. Tarptautinei vertinimo komisijai paprastai priklauso keletas patyrusių knygrišių, vienas kitas profesorius, po vieną bibliofilą, bibliotekų ar knygų prekybos ekspertą ir žurnalo *Art et Metiers du Livre* (vieno seniausių ir įtakingiausių specializuotų periodinių leidinių) redaktorė Marie Garrigue. Darbų atranka vyksta keliais etapais, vertinama balais pagal keturias kategorijas: asmeniniai prioritetai, temos aktualumas (ryšys su tema), darbo kokybė ir originalumas. Šiomet pirmą vietą laimėjo Hisae Higuchi (Japonija), antrą – Isabella Micheli (Italija), Europos Sąjungos apdovanojimas skirtas Julie Strub (Prancūzija), Kultūros ministerijos prizą pelnė Bruna Maffei (Italija), išdalyta tuzinas kitų apdovanojimų. Bienalėje varžosi ne tik pavieniai meistrai, atskiroje kategorijoje, pavadintoje „Kita mokykla“, rungtiasi valstybinės ir privačios mokyklos iš viso pasaulio – pristato mokymo programas, grupinius savo mokinių darbus, beje, kokybe jie nenusileidžia meistrams. Šiomet iš dešimties kandidatų pirmą vietą laimėjo *Atelier Eiko* (Japonija), antrą – Valstybinė universitetinė Brėmeno biblioteka (Vokietija). Taip propaguojamos šio amato studijos, o konkurencija ir ekspertų įvertinimas suteikia joms kokybės ženklą.

Panašios meninio įrišimo parodos vyksta beveik visose šalyse, Lietuvoje taip pat. Kuo gi ši yra tokia išskirtinė? Dalis tokių parodų būna tiesiog tarptautinės kuratorinės arba dar paprasčiau – apžvalginės, meistrai iš viso pasaulio jose pristato ką nori, tai gali būti ne vien meninis ar bibliofilinis įrišimas, bet ir dailininko knyga, knyga-objektas, kaligrafija, popieriaus dekoravimo menas. Tokios parodos suteikia daugiau kūrybos laisvės, jose pristatoma didesnė įrišimo būdų, apdailos technikų, stilistikos ir medžiagų įvairovė. Jei dalyviams pateikiamas spaudinys (neretai bibliofilinis, kaip šioje bienalėje) – tai nusako kitokią parodos kryptį. Iš tokių galima paminėti anglų knygrišių asociacijos *Designer Bookbinders* (db) 2009 m. surengtą tarptautinį konkursą (reikėjo įrišti poezijos rinkinį *Water*), italų *Mostra Internazionale di Religatura d'Arte in Italia* 2002 m. (Pranciškaus Asyžiečio „Kūrinijos giesmė“ šimtu pasaulio kalbų), estų *Scripta manent* (dvikalbiai klasikinių ir šiuolaikinių tekstų leidiniai). Meninė knygrišystė čia kreipiama labiau tradicine, bibliofiline linkme, skatinant puoselėti knygos visumą, knygos meno ryšį su tekstu. Be to, suvienodinamos konkurso sąlygos, populiarinama nacionalinė literatūra, skleidžiama knygos meno kultūra (įrišimai po parodos gražinami autoriams, taigi pasklinda po įvairius pasaulio kampelius). O svarbiausia – tai užtikrina, kad darbas bus sukurtas specialiai šiai parodai ir rodomas pirmą kartą.

Prancūzai, kaip ir praeito amžiaus pradžioje, yra knygos meno (ir meninės knygrišystės) lyderiai, pirmauja pagal meistrų ir mokyklų skaičių, o pagal darbų kokybę, bibliofilinę kultūrą, meninių leidinių kiekį ir daugelį kitų rodiklių yra stipriausi. Manau, neperlenksiu sakydama, kad Prancūzija yra knygrišių visatos centras, nes prancūzai saugo ir skleidžia šio meno *tradicijas*. Beveik visų pasaulio šalių, nuo Amerikos iki Japonijos, meistrai stengiasi įvaldyti ar bent išbandyti prancūziškąją tradiciją, tad netgi tie, kurie geras mokyklas (tradicijas, meistrus) turi savo krašte, atvyksta čia ar į gretimas šalis (Belgiją, Šveicariją) tobulinti meistriškumo, jei ne aukštosiose mokyklose, tai knygos meno centruose, bibliotekose, ypač dažnai mokosi privačiai pas pripažintus meistrus (taigi amatas įgyjamas kaip cechų laikais, kai pameistrys turėdavęs bent pora metų mokytis svetur). Paskui ši įtaka pastebima tarptautinėse parodose Kvebeke, Tokijuje, Vilniuje...

Toji prancūzų tradicija labiausiai siejasi su įrišimo būdu – tai vadinamasis bibliofilinis įrišimas (*reliure traditionnelle*). Užteks paminėti, kad tai bene tobuliausias ir sudėtingiausias įrišimo būdas (struktūros, o ne viršelio apdailos atžvilgiu), išsikristalizavęs maždaug prieš du šimtus metų ir susiejęs viską, kas geriausia buvo atrasta per beveik du tūkstančius knygrišystės amato raidos metų. Sąvoka *reliure traditionnelle* nusako ne tik įrišimo kokybę ar stilistiką, pirmiausia tai reiškia konkrečias konstrukcines savybes (matomas išoriškai), tam tikrą technologinį kanoną, kuris lemia išskirtinę knygos darną, estetiką, struktūros patvarumą. Šį kanoną tinkamai perduoti gali tik mokytojas mokiniui. Marmuruotas ar dekoruotas popierius, bloko ir viršelio augsavimas, rankomis siūti kaptalai, bloko kraštų dekoras (be abejo, nebūtinai viskas vienu metu ir nebūtinai to paties meistro daryta), įvairūs knygos aplankai, dėklai, dėžutės, pritaikyti pagal dydį ir apipavidalinimą, yra papildomi „privalomi“ šio kanono elementai. Tačiau ir plačiaja prasme, t. y. apipavidalinimo požiūriu, prancūziški įrišimai (nesvarbu, ar daryti prancūzo, ar kitos šalies meistro) turi bendrą bruožą – tai spalvingi, dekoratyvūs viršeliai, išraiškingas, bet neperkrautas piešinys, šiuolaikiška meninė forma, kokybiškos, gražios medžiagos, dominuojanti intarsijos, aplikacijos, augsavimo technika, išskirtinė knygos elegancija. Ne mažiau svarbus ir privalomas elementas – vertingas knygos turinys (teksto ir meninio apipavidalinimo dermė). Nepriekaištingai atliktas prancūziškas įrišimas rodo, kad pasiekta meistrystės viršūnė, – tik įvaldęs jį knygrišys pelno profesionalaus meistro vardą.

Įrišimo būdų ir krypčių yra daug, o ką pasirinkti lemia skirtingos intencijos. Kai knygrišys nori pademonstruoti profesionalumo lygį ir meistriškumą (arba leidinys tam įpareigoja), geriausia imtis prancūziško įrišimo, kai nori parodyti istorines žinias – daro prototipus, replikas, senųjų įrišimų kopijas arba jų interpretacijas; kai nori pasinerti į kūrybinę fantaziją – renkasi šiuolaikinius įrišimo būdus, laisvesnę meninę formą, autorines technikas, dailininko knygos arba knygos-objekto žanrą, neįprastas medžiagas ir pan. Šioje bienalėje vyravo prancūziškas įrišimas (apie 80 proc. darbų). Vis dėlto santykis su bet kokia tradicija visada būna dvejetainis, vieni meistrai griežčiau ja seka, kiti ją traktuoja laisviau. Iš aktyviausiai bienalėje dalyvaujančių šalių ypač lojalūs prancūzų tradicijai yra ispanai, belgai, japonai (beje, neparodę nė vieno japoniško įrišimo), kanadiečiai, italai. Nuosaikesnės pozicijos laikosi amerikiečiai, anglai, vokiečiai, estai.

Pagal darbų kokybę, dalyvių skaičių ir pelnytus apdovanojimus, be abejo, dominuoja prancūzai (jie visada sudaro mažiausiai trečdalį parodos dalyvių). Japonai stebina meistriškumu – *reliure traditionell* prancūziška dvasia jie moka padaryti geriau už pačius prancūzus. Estai visur traukia dėmesį kaip maža šalis, atsiunčianti daug meniškai ir techniškai kokybiškų darbų. Nors jie priskirtini prie tų, kurie labiausiai ignoruoja tradicinį prancūzišką įrišimą (naudoja jį labai retai), tačiau pasauliniam knygrišystės meno kontekste jų darbai išsiskiria menine kokybe, originalumu, išradingumu. Estų knygrišiai, būdami novatoriški ir konceptualūs, vis tiek remiasi tradicija, viską atlieka techniškai labai švariai, sumaniai varijuoja įrišimo konstrukcija kaip raiškos priemone, įprastus dalykus paverčia sudėtingais, meniškais, bet funkcionaliais.

Iš Lietuvos paprastai dalyvauja vos vienas ar keli knygrišiai. Šiomet darbus nusiuntė Lolita Grabauskienė ir Ramutė Toliušytė, ankstesnėse bienalėse yra dalyvavę

Rimantas Dūda, Dalia Marija Šaulauskaitė, Aušra Petroškienė, Žimantė Žindulienė, Rūta Zaturskienė. Lietuvių knygrišiai kol kas prizinių vietų vargu ar gali tikėtis, bet iš parodos konteksto tikrai neiškrinta, be to, išbando savo jėgas, Lietuvos vardą tyliai įrašo į pasaulio meninių įvykių žemėlapi. Manau, dalyvauti galėtume aktyviau.

O dabar grįžkime prie bibliofilinių leidinių prekystalio, nuo kurio ir derėtų pradėti ekspozicijos apžiūrą, kad suprastume, kokios knygos ir kodėl yra taip prabangiai išrašomos. Prancūzijos tradicinė meninė knygrišystė labai glaudžiai susijusi su bibliofiliniais leidiniais. Kaipgi atrodo prancūzų bibliofilinės knygos? Visų pirma, turbūt neverta nė sakyti, kad bibliofilinė knyga nieko bendra neturi su kasdieniniu knygos vartojimu. Tai kolektyvinis kūrinys, pasak Vytauto Kazimiero Jonyno, „pilnas meno veikalas“, skirtas istorijai. Pirmiausia parenkamas vertingas grožinės literatūros ar kitos srities tekstas (dažniausiai nenaujas, jau patikrintas laiko), atspausdinamas nedideliu tiražu, sunumeruojamas (dažniausiai visas tiražas, bet ne visada). Atspausdinta gilia spaude ant storo pūraus estampinio popieriaus knyga, nors ir didelio formato, yra labai lengva, be to, gražiau atsispaudžia tekstas ir grafika, lengviau suapvalinti knygos nugarėlę, ir pan., dailininko unikaliai apipavidalinama originaliais grafikos atspaudais ar akvarelėmis. Erdvus, ištaigingas, meniškasis teksto išdėstymas (maketavimas), šrifto parinkimas ir deriniai stipriai veikia skaitymo ritmą ir tempą. Toks spaudinys būtinai platinamas neįrištas, subrošiūruotas lankais, su paprastu popieriniu viršeliu, – tai bibliofilinės knygos „pusfabrikatis“. O tada užsakovas, leidėjas, savininkas ar pats knygrišys nusprendžia, koks bus išrašymas (*extra binding, design binding, fine binding*, angl.; *reliure de luxe* pranc.), jam keliami tiek techninio tobulumo, tiek meninės kokybės reikalavimai. Knygos meno žinovai aptarinėja, tyrinėja tokius leidinius, rengia jų parodas, imasi leidybos, o kolekcionuoja juos ne vien privatūs kolekcininkai, bet ir valstybinės, universitetinės, nacionalinės, municipalinės bibliotekos, muziejai. Žvelgdama į tokių leidinių gausą, supratau, kokios stiprios ir funkcionalios yra visos šios grandys – bibliofilai, leidėjai, spaustuvinkai, taikantys senas autentiškas technologijas, dailininkai, knygrišiai, vertintojai...

Mūsų bibliofiliniai leidiniai turi tik numeraciją, na, gal dar kokį rūpestingiau sukurtą apipavidalinimą, tačiau nei popierius, nei maketavimas, nei spauda, nei išrašymas (beje, pramoninis, o ne rankų darbo) nesiskiria nuo įprastų knygų. Susidaro išspūdis, tarsi Lietuvoje knygų grafika, meninis išrašymas būtų atsieti nuo pačios knygos. Taip yra daug kur pasaulyje, tačiau prancūzai visa tai, kas kitur suskaidyta į paskirus knygos meno žanrus (ilustracija, knygų grafika, šriftas, kaligrafija, popieriaus gamyba, popieriaus dekoravimo menas, meninis išrašymas, dailininko knyga, spaudos kultūra), sklandžiai suliejo į darnią organišką meninę visumą. Šiuolaikinė meno forma čia sėkmingai derinama su gilia amato tradicija.